

Ο ΠΕΜΠΤΟΣ ΛΑΚΚΟΕΙΔΗΣ ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ Α ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ*

Ὁ Heinrich Schliemann περιγράφει τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου V τοῦ Κύκλου Α εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6^{ης} Δεκεμβρίου 1876, IX κεφάλαιον τοῦ περὶ Μυκηνῶν βιβλίου του¹. Αἱ σχετικαὶ πληροφορίες, τὰς ὁποίας παρέχει, μολονότι δὲν εἶναι πλήρεις, ἐν τούτοις ὅμως εἶναι πολύτιμοι. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς θὰ ἐξετάσω ἐκ νέου, διότι πιστεύω ὅτι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα διέσωσαν οἱ τάφοι τοῦ Κύκλου Β, προσδίδουν εἰς αὐτὰς ἰδιαιτέραν ὄντως σημασίαν.

Ὁ πέμπτος τάφος, ὡς γνωστόν, ἔχει τετράπλευρον σχῆμα καὶ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον μὲ τὰς μακρὰς του πλευρὰς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμὰς. Κατὰ μῆκος καὶ τῶν τεσσάρων του πλευρῶν ὑπῆρχον τοιχάρια ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου περὶ τὰ 0.90 μ. καὶ πλάτους 0.25-0.30 μ. Ὁ Schliemann ἀναφέρει ὅτι ἄνωθεν τῶν τοιχαρίων ὑψοῦτο «a slanting wall of schist plates joined with clay, which reached a height of 6 1/2 ft»². Ἀσφαλῶς οἱ ἐκ πλακῶν σχιστολίθου ὑποτιθέμενοι τοῖχοι ἦσαν τὰ υπολείμματα τῆς στέγης, ἡ ὁποία ἐβυθίσθη πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου, ὅταν αἱ ὑποβαστάζουσαι αὐτὴν δοκοὶ ἐσάπισαν. Τὴν ἐπικλινῇ θέσιν τῶν πλακῶν ἐπέβαλλεν ἡ πρὸς τὰ ἄνω τάσις τῶν ἄκρων τῶν δοκῶν τῆς στέγης, ὅταν τὸ κέντρον τῶν κατέρρευσεν εἰς τὸ δάπεδον. Ἐπικλινῶς κειμένας πλάκας ἐπὶ τῶν ξηροτοιχῶν ἀνεύρομεν εἰς ὅλους τοὺς τάφους τοῦ Κύκλου Β, τῶν ὁποίων ἡ στέγη ἐκαλύπτετο ὑπὸ σχιστολίθων³. Ἐκ τῆς περιγραφῆς λοιπὸν τοῦ Schliemann μανθάνομεν ὅτι ἡ στέγη τοῦ τάφου V κατεσκευάσθη κατὰ τὸν τρόπον τὸν χρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν στέγασιν τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν, ἥτοι: κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου ἐκτίσθησαν τοιχάρια ὕψους 0.80-0.90 μ. Ἐπ' αὐτῶν ἐτοποθετήθησαν πυκνῶς καὶ παραλλήλως πρὸς ἀλλήλας δοκοί, αἱ ὁποῖαι ὑπεβάσταζον ἐπίστρωσιν ἐκ πλακῶν κεκαλυμμένων διὰ παχέος στρώματος πηλοῦ πλαίσιας.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν τὰ λείψανα τριῶν νεκρῶν, τεθειμένα ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς, μὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ τοὺς πόδας πρὸ τῆς δυτικῆς. Κατὰ τὸν Schliemann τὸ λείψανον τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸ βόρειον τοῦ τάφου ἄκρον ἦτο τεταριχευμένον, ὃ εἰς τὸ κέντρον νεκρὸς εἶχε συληθῇ καὶ ὁ εἰς τὸ νότιον

* Τὴν παροῦσαν μελέτην ἤρχισα κατὰ τὴν παραμονὴν μου εἰς τὸ Institute for Advanced Study, Princeton, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1968. Καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ εἰς τοὺς συναδέλφους κκ. Homer A. Thompson καὶ Benjamin Meritt διὰ τὴν παραμονὴν μου αὐτήν.

1 H. SCHLIEMANN, *Mycenae*, London 1878, σ. 293-332.

2 Ἀὐτόθι σ. 294.

3 G. E. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, Princeton 1957, εἰκ. 77. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1952, σ. 453, εἰκ. 21.

τμήμα του τάφου άποτεθείς εύρέθη με τὰ κτερίσματά του άνέπαφα. Καί τὰ τρία λείψανα άπεδόθησαν εἰς άνδρας, διότι έντός του τάφου εύρέθησαν πολλά ξίφη καί δύο προσωπίδες, αἱ όποῖαι έκλαμβάνονται ως άνδρικά. Έκ τῆς περιγραφῆς του Schliemann πηγάζουν διάφορα προβλήματα, ή λύσις τῶν όποίων εἶναι νῦν δυνατή.

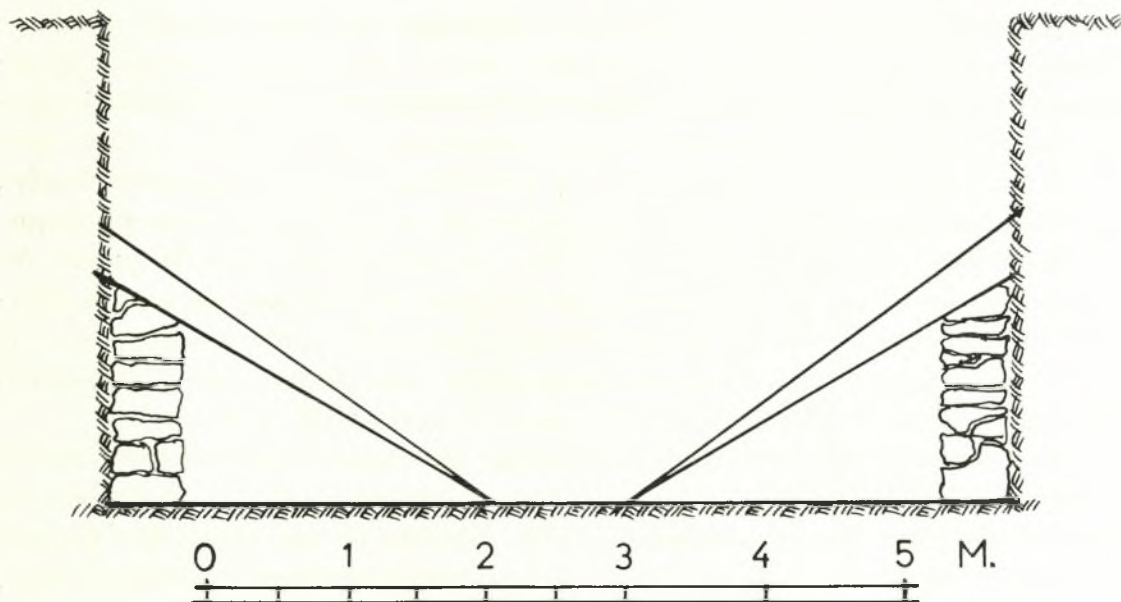
Έσυλήθη πράγματι ό άποτεθείς εἰς τὸ κέντρον νεκρός καί, εάν έσυλήθη, πότε έγένετο ή σύλησις; 'Ο άνακαλύψας έστήριξε τὸ περί συλήσεως συμπέρασμά του εἰς τὰ εξῆς: 'Η τέφρα, ή κατ' αὐτὸν προσελθοῦσα εκ τῆς πυρᾶς, ή όποία άπετέφρωσε τὸ σῶμα, «had evidently been disturbed; the clay with which the two other bodies and their ornaments were covered, and the layer of pebbles which covered the clay, had been removed from the body. As, besides, it was found almost without any gold ornaments, it is evident that it had been rifled. This opinion is also confirmed by the twelve golden buttons, the small golden plates, and the numerous small objects of bone, which had been found together with small quantities of black ashes at different depths below the three sculptured tombstones which adorned the sepulcher. It is further confirmed by the Mycenaean pottery of later times, which in this tomb were mixed up with very ancient hand-made or wheel-made vases»¹. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εξηγοῦνται όρθότερον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσων έμάθομεν κατὰ τὴν άνασκαφὴν του Κύκλου Β.

Τὰ περί τέφρας βεβαίως δέν εύσταθοῦν, διότι έχει άποδειχθῇ ὅτι καῦσις νεκρῶν δέν ἦτο ἐν χρήσει εἰς τοὺς χρόνους τῶν λακκοειδῶν τάφων. Αἱ «τέφραι», τὰς όποιás ὁ Schliemann διαρκῶς μνημονεύει, ἦσαν προφανῶς τὰ υπολείμματα τῶν σεσαθρωμένων δοκῶν τῆς στέγης τῶν τάφων. Εἰς τὸν Κύκλον Β διεπιστώθη ὅτι τὰ ἐπὶ του δαπέδου τῶν τάφων θραύσματα δοκῶν εἶχον ὑπὸ τῆς ὑγρασίας μεταβληθῇ εἰς φαιομελανὴν κόνιν, ή όποία ὁμοίαζε πρὸς τέφραν. Ίχνη τεφρομελανὰ καί στρώματα πηλοῦ δέν εύρέθησαν ὑπεράνω του εἰς τὸ μέσον του τάφου άποκαλυφθέντος σκελετοῦ, ἐν ᾧ πολλά ἴχνη «τέφρας» καί πηλοῦ εύρέθησαν ἄνωθεν τῶν δύο ἄλλων λειψάνων. Τοῦτο ἦτο φυσική συνέπεια τῶν συνθηκῶν, αἱ όποῖαι έδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς καταπεσοῦσης στέγης. 'Όταν, δηλαδή, αἱ δοκοὶ τῆς στέγης, θραυσθεῖσαι κατὰ τὸ μέσον περίπου του μήκους των, κατέρρευσαν πρὸς τὸν πυθμένα του τάφου, τὰ θραυσθέντα κεντρικά των τμήματα, επικεκαλυμμένα με πλάκας καί πλαίσια, εύρέθησαν εἰς αρκετὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν (εἰκ. 1). Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν τμημάτων τούτων χῶρον δέν θὰ ὑπῆρχον οὔτε ξύλα οὔτε πηλός· εἰς τὸν χῶρον δ' αὐτὸν εύρέθη νὰ ἦτο άποτεθειμένος ὁ εἰς τὸ κέντρον του τάφου νεκρός καί ὥς εκ τούτου ὁ σκελετός του δέν εἶχε καλυφθῇ ὑπὸ τῶν ξύλων καί του πηλοῦ τῆς στέγης. Τεμάχια δοκῶν κεκαλυμμένα με πηλὸν κατέπεσαν ἐπὶ τῶν λειψάνων του βορείου καί του νοτίου τμήματος του τάφου καί ὥς εκ τούτου τὰ άποσεσαθρωμένα υπολείμματα τῶν ξύλων καί ὁ πηλὸς εκάλυπτον τοὺς σκελετοὺς εκείνους, όταν οὔτοι άπεκαλύφθησαν.

Ἡ κατέρρευσις τῆς στέγης αρχικῶς έδημιούργησε κωνικὸν βύθισμα κατὰ τὸ μέσον περίπου του μήκους του τάφου, τὸ βύθισμα τοῦτο έπληρώθη ὑπὸ τῶν χωμάτων, τὰ

¹ SCHLIEMANN, ἔ. ά. σ. 295.

ὅποια εὐρίσκοντο ὑπεράνω τῆς στέγης του¹. Τὰ χώματα αὐτὰ ἦσαν «ριχτά» καὶ περιεῖχον διάφορα πράγματα, ἐν οἷς καὶ τὰ κατάλοιπα τῶν ἐπιταφίων δείπνων. Εἰς τὰ κατάλοιπα αὐτὰ ἀνήκουν τὰ ὀστᾶ ζώων καὶ τὰ ἔγνη πυρᾶς καὶ τέφρας, τὰ μνημονευόμενα

Εἰκ. 1. Σκαρίφημα τομῆς τοῦ τάφου V, εἰκονίζον τὴν θέσιν τῶν δοκῶν μετὰ τὸν θρυμματισμὸν καὶ τὴν κατάρρευσίν των.

ὑπὸ τοῦ Schliemann. Εἰς τὰ χώματα αὐτὰ εὐρέθησαν καὶ τὰ 12 χρυσᾶ κομβία καὶ αἱ μικραὶ «χρυσαῖ πλάκες». Εἰς τὰ εὐρήματα αὐτὰ θὰ ἐπανέλθωμεν ἀργότερον, ἀφ' οὗ ἔξετάσωμεν καὶ τὰς ὑπολοίπους παρατηρήσεις τοῦ ἀνασκαφέως.

Ὁ εἰς τὸ μέσον νεκρὸς, γράφει ὁ Schliemann, εὐρέθη «almost without ornaments», τοῦτο δὲ προφανῶς διότι δὲν ἔφερε προσωπίδα ἢ «θώρακα», ὅπως τὰ ἄλλα δύο λείψανα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σπανίως σκελετοὶ ἀνδρῶν φέρουν χρυσᾶ ποικίλματα καὶ αὐτὰ κατὰ κανόνα εἶναι ὀλιγάριθμα. Εἰς τὸν Κύκλον Β μόνον οἱ νεκροὶ τῶν τάφων I καὶ N εἶχον ὀλίγας χρυσᾶς παρυφᾶς φορεμάτων, ὁ δὲ τοῦ Β εἶχε χρυσοῦν περιβραχιόνιον. Καὶ αὐτὸς ὁ προσωπιδοφορῶν νεκρὸς τοῦ τάφου V δὲν ἔφερεν ἄλλα κοσμήματα πλὴν τοῦ «θώρακος», τῆς προσωπίδος καὶ τοῦ περιβραχιονίου. Ὡστε καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα δὲν εὐσταθεῖ. Τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωση τοῦ τάφου ἀποδεικνύουν ὅτι πράγματι ἐγένετο ἀφαίρεσις κτερισμάτων. Ἀλλὰ ὑπὸ τίνος καὶ πότε; Ἡ ἀφαίρεσις αὕτη θὰ ἐγένετο προτοῦ καταπέσει ἡ στέγη. Διότι ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὡς ὁ Schliemann ὑπέθεσεν, ὅτι ἡ ἀφαίρεσις κοσμημάτων ἢ καὶ ἡ σύλησις ἐγένετο ἀφ' οὗ ἡ στέγη εἶχε καταπέσει τότε θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ὁ τυμβωρὺχος κατῴρθωσε νὰ σκάψῃ εἰς τόσον βάθος σχετικῶς στενὴν τάφρον καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ μόνον τὸν σκε-

¹ Βυθίσματα παρεμφερῆ παρατηρήθησαν εἰς ὁ- γη τῶν ὁποίων ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν ἐκ σχιστο- λους τοὺς λακκοειδεῖς τάφους τοῦ Κύκλου Β, ἡ στέ- λίθου.

λετόν, τὸν ὁποῖον ἐσύλησε χωρὶς νὰ τὸν καταστρέψῃ. Τὸ ἐγγεῖρημα τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον ἀκόμη καὶ δι' ἐμπειρον ἀρχαιολόγον, ἀδύνατον δὲ διὰ τυμβωρύχον, ὁ ὁποῖος ἔσκαπτε λαθραίως.

Ἐὰν ὁμως ὑποθέσωμεν ὅτι τυμβωρύχος κατῴρθωσε νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν τάφον διὰ τῆς στέγης, ἡ ὁποία ἀκόμη διετηρεῖτο εἰς τὸ ἀρχικόν της ὕψος, τότε θὰ πρέπει νὰ δώσωμεν πειστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: διατί ὁ τυχερὸς αὐτὸς τυμβωρύχος δὲν ἐσύλησε καὶ τοὺς ἄλλους νεκρούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κεκοσμημένοι μὲ τόσα χρυσᾶ ἀντικείμενα καὶ οἱ ὁποῖοι ἔκειντο πλησίον τοῦ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου λειψάνου; τὸ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐσύλησε μόνον τὸ ἐν λείψανον, ἐν ᾧ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἦσαν ἐκτεθειμένα τόσα ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἀφῆκεν εἰς τὴν θέσιν των, εἶναι παράλογον. Ἡ μόνη πιθανὴ λύσις ἡ ὑποδεικνυομένη ὑπὸ τῶν πραγμάτων, εἶναι ὅτι μερικὰ τῶν κτερισμάτων, ἐν οἷς καὶ τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἀφηρέθησαν κατὰ τὴν κατάθεσιν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ τελευταίως ἐνταφιασθέντος λειψάνου ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν τῶν νεκρῶν· τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἄγνωστον συμπεριφορὰν τῶν ζώντων πρὸς τοὺς νεκρούς, παρατηρήθη δὲ καὶ εἰς ἄλλους τάφους τῶν πρωίμων μυκηναϊκῶν χρόνων¹.

Ὁ καθορισμὸς τῆς σειρᾶς ταφῆς τῶν ἐνοίκων τοῦ τάφου V ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ εὐρεθέντων λειψάνων καὶ κτερισμάτων. Πιστεύω ὅτι ὁ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τάφου εὐρεθεὶς ἦτο ὁ πρῶτος νεκρὸς, ὁ ὁποῖος ἀπετέθη εἰς τὸν τάφον (ὑπ' ἀριθμὸν V-1 νεκρὸς τῆς εἰκ. 2). Οἱ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ σκελετοὶ δὲν διέσωσαν ἴχνη παραμερισμοῦ, ὥς συνήθως συμβαίνει ὅταν ἀποτίθεται καὶ δεύτερον ἢ τρίτον λείψανον εἰς τὸν ἴδιον τάφον. Πρὸς τούτοις τὸ κέντρον τοῦ τάφου εἶναι ἡ ἐνδεικνυομένη θέσις διὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ πρώτου εἰς αὐτὸν ἀποτιθεμένου νεκροῦ. Ἡ μαρτυρία τῶν ξιφῶν, τῶν εὐρεθέντων κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς του πλευρᾶς καὶ χειρὸς, ἐπιβάλλει τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Εἰς τὸ «τεταριγευμένον» λείψανον ὁ Schliemann ἀποδίδει χρυσοῦν τελαμῶνα καὶ τεμάχιον ξίφους, προσθέτει ὁμως «for some cause or other (ὁ τελαμὼν αὐτὸς) was not in its place, for it now lay across the loins of the body, and extended in a straight line far to the right of it². Ἐὰν θέσωμεν τὸ ἄκρον τοῦ τελαμῶνος εἰς τὴν λαγόνα τοῦ «τεταριγευμένου» λειψάνου καὶ τὸ τεμάχιον τοῦ ξίφους πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν τοῦλάχιστον 0.40 μ. ἀπὸ τῆς λαγόνος θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦ ξίφους ἀνῆκεν εἰς τὸν σωρὸν τῶν 11 ξιφῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν τεμαχισμένα εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς ποδὸς ἀπὸ τοῦ τεταριγευμένου νεκροῦ³. Ὁ τελαμὼν, ἐλαφρὸν ἔλασμα χρυσοῦ, μετετοπίσθη τῆς ἀρχικῆς του θέσεως καὶ παρεσύρθη πρὸς βορρᾶν κατὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ «τεταριγευμένου» λειψάνου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τάφου, ἐν ᾧ τὸ βαρύτερον ξίφος παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν.

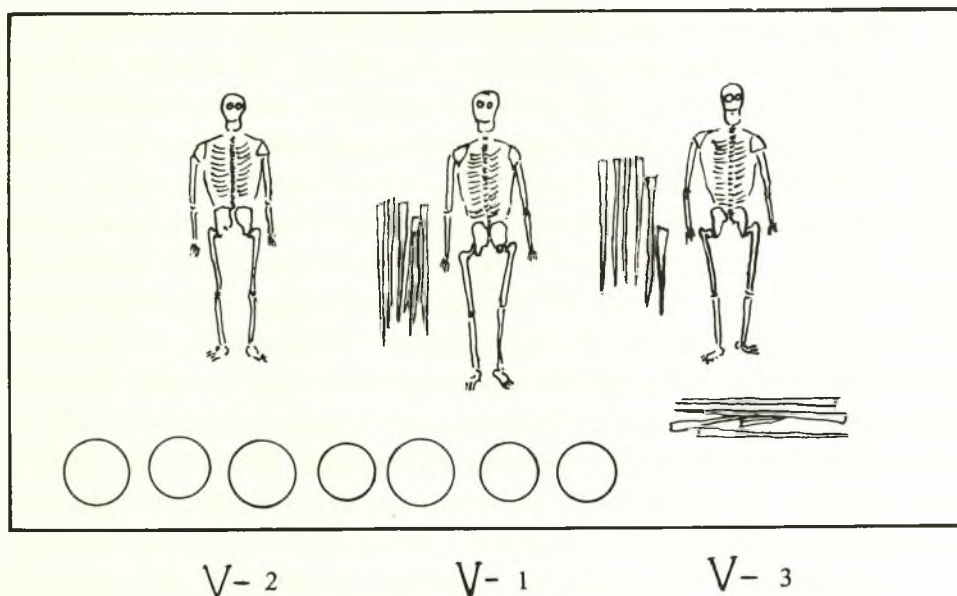
Ἐν τῶν ὠραιότερων κτερισμάτων τῶν εὐρεθέντων εἰς τὸν τάφον V εἶναι ἡ ἐξάγωνος ἐκ ξύλου πυξίς, αἱ πλευραὶ τῆς ὁποίας καλύπτονται ὑπὸ χρυσῶν ἐλασμάτων

¹ A. J. B. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, London 1932, σ. 138, 144. C. W. Blegen, Prosymna the Helladic Settlement Preceding the Argive Heraeum, Cambridge 1937, σ. 247. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1956, σ. 204. ΜΥΛΩΝΑΣ, AJA 52, 1948, σ. 70.

² SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 299. "Ἄν ὁ τελαμὼν ἀνῆκεν εἰς τὸ «τεταριγευμένον» λείψανον θὰ ἔπρεπε νὰ εὐρεθῇ τμημὰ του καὶ κάτωθεν τῶν ὀστέων.

³ Αὐτόθι σ. 304.

(πίν. 9α). Μέρος μόνον τοῦ ξυλίνου τῆς σκελετοῦ διετηρήθη, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ ἐκ χρυσοῦ πλάκες τῆς ἔμειναν ἀναλλοίωτοι. Ἀρχικῶς ἡ πυξὶς αὐτή, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς περιεῖχε πολύτιμα ἀντικείμενα, ἐτέθη πλησίον τοῦ «τεταριχευμένου» λειψάνου. Ὁ Schliemann ὁμῶς ἀναφέρει ὅτι αἱ χρυσαὶ τῆς πλάκες εὗρέθησαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ λειψάνου ἐκείνου¹. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἀπὸ τῆς ἀποθέσεώς τῆς ἡ

Εἰκ. 2. Σκαρίφημα δαπέδου τάφου V. Σκελετοὶ V-1, V-2, V-3.

πυξὶς παρεμερίσθη, τὸ περιεχόμενόν τῆς ἀφηρέθη καί, ἐπειδὴ προφανῶς ὁ ξύλινος κορμὸς τῆς εἶχε σαπίσει, τὰ ὑπολείμματα τῆς ἐρρίφθησαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ λειψάνου. Τοῦτο βεβαίως ἐγένετο κατὰ μεταγενεστέραν χρῆσιν τοῦ τάφου, ὅποτε καὶ πάλιν συγγενεῖς κατῆλθον εἰς τὸ δάπεδόν του διὰ τὴν ἀπόθεσιν ἑτέρου λειψάνου. Ἐὰν ὁ τεταριχευμένος νεκρὸς ἦτο ὁ τελευταῖος, τότε ἡ πυξὶς θὰ ἦτο ἐκεῖ, ὅπου εἶχεν ἀποτεθῇ ἀρχικῶς καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς θὰ ἦσαν συγκεντρωμένα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θέσιν. Κατὰ ταῦτα ὁ «τεταριχευμένος» νεκρὸς ἦτο τὸ δεύτερον λείψανον, τὸ ὁποῖον ἀπετέθη εἰς τὸν τάφον V. Τοῦτον θὰ ἀποκαλῶ τοῦ λοιποῦ V-2 νεκρόν (εἰκ. 2).

Ὁ κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου ἀποκαλυφθεὶς σκελετὸς ἀνήκει εἰς τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν ταφὴν λείψανον (νεκρὸς V-3, εἰκ. 2). Ἡ ἀρίθμηση αὐτὴ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ καθορισμοῦ τῆς σειρᾶς ταφῆς τῶν ἄλλων δύο λειψάνων. Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλην μαρτυρίαν ἐκ τοῦ τάφου, ἡ ὁποία ἀποδεικνύει τὸ ὁρθὸν τοῦ συμπεράσματός μας. Πλησίον τοῦ V-3 σκελετοῦ εὗρέθη μέγας ἀριθμὸς ψήφων ἐξ ἡλέκτρον, 37 κυκλικὰ ἐλάσματα μὲ ἐμπίεστα διακοσμητικὰ στοιχεῖα, 21 τμήματα παρομοίων χρυσῶν ἐλασμάτων καὶ τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ὑπ' ἀριθμὸν 829 ἀγγεῖον. Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ εὗρέθησαν

¹ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 308. Εἰς τὴν ἀρίθμησην τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, οἱ ὅποιοι ἐχρησίων πτερισμάτων χρησιμοποίησιν τοὺς ἀριθμοὺς εὗρε-μοποιήθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ KARO.

«thirty two small and three large round gold buttons with rich intaglio patterns, as well as two gold buttons in the shape of crosses each with two very small golden handles; further a large gold button of conical shape, and a wedge-shaped tube»¹. Προφανώς τὰ πολύτιμα αὐτὰ ἀντικείμενα εἶχον συλλεγῇ καὶ ἀποτεθῇ ἐντὸς τοῦ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγείου. Ἵσως δὲ καὶ ὁ σωρὸς τῶν ἐξ ἡλέκτρου ψήφων καὶ τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν πλησίον τοῦ σκελετοῦ, ἀρχικῶς νὰ εἶχον τεθῇ εἰς τὸ ἀγγεῖον ἐκεῖνο, ἐξέφυγον δ' αὐτοῦ ὅταν, ὥς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, τὸ ἀγγεῖον ἔκλινε πρὸς τὴν πλευρὰν του κατὰ τὴν πτώσιν τῆς στέγης. Τὸ ἀγγεῖον δὲν κατεσκευάσθη βεβαίως διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἴσως ἐκόσμουν φορέματα. Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀγγείου ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῆς προχοῆς, τὴν ὁποίαν προφανῶς εἶχε τὸ ἀγγεῖον καὶ ἡ ὁποία δὲν εὐρέθη. Ἀρχικῶς τὸ ἀγγεῖον θὰ περιεῖχεν ὑγρὸν τι, μύρον ἢ καὶ εὐώδεις ἔλαιον. Ἀργότερον, ὅτε ἴσως τὸ μύρον ἢ τὸ ἔλαιον ἔχασε τὴν εὐώδη του ιδιότητα ἢ καὶ ὅτε τὸ μύρον εἶχεν ἐξαερωθῇ, τὸ ἀγγεῖον ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἐνθεσιν τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων ἴσως δὲ καὶ τῶν ἐξ ἡλέκτρου ψήφων. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι ὁ Schliemann ἀνεῦρε μεταξὺ τῶν ἐκ χρυσοῦ πλακιδίων τῆς ἐξαγώνου πυξίδος ὑπ' ἀριθμὸν 808 μίαν ψῆφον ἐξ ἡλέκτρου, τὴν ὑπαρξιν τῆς ὁποίας, εἰς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθη, εὐλόγως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ. Μία καὶ μόνη ψῆφος ἀσφαλῶς δὲν θὰ κατετέθη ὡς κτέρισμα. Ἡ ψῆφος ἐκείνη προφανῶς ὑποδεικνύει τὸν χῶρον ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐλήφθησαν αἱ λοιπαί, πολλοὶ ψῆφοι, τὰς ὁποίας ὁ Schliemann ἀνεῦρε πλησίον τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-3 σκελετοῦ. Ἀρχικῶς φαίνεται ὅτι ὅλαι αἱ ἐξ ἡλέκτρου ψῆφοι, συνηρμολογημέναι εἰς ἐπιβλητικούς ὅρμους, ἦσαν ἐντὸς τῆς ἐξαγώνου πυξίδος. Ὅταν τὸ περιεχόμενον τῆς πυξίδος αὐτῆς μετεφέρθη κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ τρίτου νεκροῦ, ἡ μοναδικὴ ψῆφος διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν μεταφερόντων τὰ κοσμήματα καὶ παρέμεινε εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν. Καὶ διότι ἡ πυξίς, ἡ ὁποία ἀρχικῶς περιεῖχε τὰς ψῆφους, εἶχε σχεδὸν διαλυθῇ, ἐχρησιμοποίησαν τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἴσως ἔκειτο πλησίον τῆς πυξίδος καὶ τοῦ «τεταριευμένου» νεκροῦ.

Πρέπει ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ 37 πλήρη κυκλικὰ ἐλάσματα μὲ ἐμπέστον διακόσμησιν ὡς καὶ τὰ 21 τμήματα παρομοίων ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν πλησίον τῶν ἐξ ἡλέκτρου ψήφων καὶ τοῦ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγείου, ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ ποικίλματα γυναικείων φορεμάτων, ὡς διδάσκει τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου III. Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ χρυσᾶ κομβία καὶ ἐλάσματα, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τάφου, ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγείου. Γίνεται νῦν φανερόν ὅτι οἱ συγγενεῖς, οἱ ὁποῖοι συνέλεξαν ἀπὸ τὰ κτερίσματα τῶν πρότερον ταφέντων διάφορα πολύτιμα ἀντικείμενα, τὰς ἐξ ἡλέκτρου ψῆφους, τὰ χρυσᾶ κομβία κλπ., διὰ νὰ τὰ ἀποθέσουν πλησίον τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-3 νεκροῦ, ἀφήρεσαν μερικὰ δι' ἰδίαν χρῆσιν καὶ ἐκ τῶν οὕτως ἀφαιρεθέντων τινὰ κατέπεσαν, ἐξ ἀβλεψίας προφανῶς, εἰς τὸ χῶμα διὰ τοῦ ὁποῖου

¹ SCHLIEMANN, Ε. Α. σ. 308. Διὰ τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγεῖον ὄρα G. KARO, Schachtgräber von Mykenai, 1930, πίν. CXXXVII, ἀρ. 829. Αἱ μικραὶ

διαστάσεις τοῦ δοχείου τοῦτου (ὕψος 0.145 μ., διάμετρος στομίου 0.065 μ.) συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς χρήσεώς του ὡς μυροδοχείου.

ἐπληρώθη ὁ τάφος. Τὰ χρυσᾶ κομβία καὶ ἐλάσματα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου κείμενος σκελετὸς ἀνήκεν εἰς τὸν τελευταίως ταφέντα· ἄλλως κατὰ τὴν ἐκ νέου χρῆσιν τοῦ τάφου τὰ εἰς τὰ χώματα χρυσᾶ θὰ ἀνεκαλύπτοντο καὶ θὰ ἀφηροῦντο.

Πιστεύω ὅτι ἡ σειρὰ τῶν εἰς τὸν τάφον V ἀποτεθέντων ἀποδεικνύεται ἔχουσα ὡς ἑξῆς: Πρῶτον ἐτέθη ὁ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου εὑρεθεὶς νεκρὸς (ὁ ὑπ' ἀριθ. V-1, εἰκ. 2). Κατόπιν ἐτάφη εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τάφου ὁ κατὰ τὸν Schliemann τεταριχευμένος νεκρὸς (ὑπ' ἀριθ. V-2). Καὶ τέλος κατετέθη ὁ εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου κείμενος νεκρὸς, ὁ φέρων τὴν λεγομένην «προσωπίδα τοῦ Ἀγαμέμνονος» (ὁ ὑπ' ἀριθ. V-3). Εἶναι ἀδύνατον φυσικὰ νὰ ὀρισθῇ ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος διέρρευσε μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῶν ταφῶν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἀρκετὸς χρόνος διέρρευσε μεταξὺ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης ταφῆς, βασιζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐκ ξύλου πυξίδος, ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε διαλυθῇ.

Ὁ Schliemann ἐγνωμάτευσεν ὅτι οἱ τρεῖς σκελετοὶ τοῦ τάφου V ἀνήκον εἰς ἄνδρας καὶ τὴν γνώμην του αὐτὴν ἐδέχθησαν οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τὰ μυκηναϊκά. Εἶναι ἄρα γε ἡ γνώμη αὐτὴ ὀρθή; Ὁ ἔλεγχός της παρουσιάζει ἐνδιαφερούσας ἀπόψεις. Ὁ Schuchhardt συνώψισε τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι φέρονται ὡς ἐνισχυτικοὶ τῆς γνώμης αὐτῆς: «From the size of the bones», γράφει, «it would appear that 3 men were buried. This is further confirmed by the offerings which were of the kind attributed to men, while none attributed to women were found»¹. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς γνώμης του, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, δὲν εὐσταθεῖ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πρῶτον ἔχει ἀποδεικτικὴν ἀξίαν. Διότι ἀνθρωπολογικὴ μελέτη τῶν ὀστέων δὲν ἔγινε καὶ ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἀποκομίζομεν ἐκ τῆς θέας ἡμικατεστραμμένων ὀστέων, εἶναι συνήθως ἀπατηλή. Ὡς ἐκ τούτου, τὰ ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῶν ὀστέων στηριχθέντα συμπεράσματα, τὰ μὴ συνοδευόμενα μὲ ἀκριβεῖς καταμετρήσεις, στεροῦνται ἀποδεικτικῆς βαρύτητος. Ὡς ἴδωμεν τώρα, ἐὰν καὶ τὰ εὑρεθέντα κτερίσματα στηρίζουν τὴν γνώμην τοῦ Schuchhardt καὶ τοῦ Schliemann.

Ὁ εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου εὑρεθεὶς σκελετὸς (ὑπ' ἀριθμὸν V-3) ἀποδεικνύεται ὡς ἀνήκων εἰς ἄνδρα ὑπὸ τῆς προσωπίδος, ἡ ὁποία λέγεται ὅτι ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπόν του καὶ ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς «ἡ προσωπίς τοῦ Ἀγαμέμνονος» (πίν. 8γ, ἀρ. 624). Ὁ ἀρειμάνιος μύσταξ καὶ τὸ παχὺ γένειον δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ προσωπίς εἶναι ἀνδρική. Καὶ ὁ κατὰ τὸν Schliemann τεταριχευμένος νεκρὸς τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ τάφου (ὁ ὑπ' ἀριθμὸν V-2) ἔφερε προσωπίδα, τὴν ὁποίαν γενικῶς δέχονται ὡς προσωπίδα ἀνδρός (πίν. 8α, 623). Ἡ προσωπίς ὅμως αὐτὴ (ὑπ' ἀριθμὸν 623) εἶναι ὅλως διάφορος τῆς λεγομένης «προσωπίδος τοῦ Ἀγαμέμνονος», ὡς ἐσημείωσαν πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου. Ἐχει κεφαλὴν σφαιρικὴν πεπλατυσμένην κατὰ τὸν κάθετον ἄξονα, ὑπερμέγεθες μέτωπον, ὀφρὺς σχεδὸν ἀνυπάρχοντες, στρογγύλους ὀφθαλμούς, ῥῖνα σιμὴν καὶ πλατεῖαν, πλατὺ ἐπίσης, κυκλικόν,

¹ C. SCHUCHHARDT, Schliemann's Excavations, London 1891, σ. 254.

ἄτριχον καὶ πλαδαρὸν πρόσωπον, ἔκφρασιν βαρεῖαν¹. Ἡ ἔλλειψις μύστακος ἀποτελεῖ σημαντικὴν διαφορὰν. Κατὰ τοῦτο διαφέρει καὶ τῆς ἐκ τοῦ τάφου IV προσωπίδος ὑπ' ἀριθμὸν 259 (πίν. 8β, ἀρ. 259), πρὸς τὴν ὁποίαν συνήθως παραβάλλεται². Ὁ Karo προσπαθεῖ νὰ ἀπαλείψῃ τὴν διαφορὰν αὐτὴν γράφων: «Die Furchen an der Oberlippe lassen vielleicht auf einen kleinen Schnurrbart schliessen»³. Ὁ κατὰ τὸν Karo μύσταξ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴν θέλησιν τοῦ παρατηρητοῦ, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν ὑπάρχει. Εἶναι ἄρα γε δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ προσωπὶς ὑπ' ἀριθμὸν 623 (πίν. 8α), ἀνήκει εἰς γυναικα, ὅτι εἶναι γυναικεῖα προσωπὶς καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζει τὰς μνημονευθείσας διαφορὰς; Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἄλλας παρατηρήσεις.

Εἰς τὸν τάφον V εὐρέθησαν πολλὰ ξίφη, πιστεύω δ' ὅτι καὶ αὐτὰ δὲν ἐμελετήθησαν δεόντως. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν τὰ ξίφη θὰ βοηθήσῃ σπουδαίως εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει. Σχετικῶς πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Schliemann περιγράφει τὰ κτερίσματα ὅπως τὰ ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τοῦ διαπέδου δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ τοῦ λειψάνου καὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς σκελετοὺς καὶ οὐχὶ πρὸς τὰς πλευρὰς τῶν σκελετῶν. Περιγράφων, π.χ. τὴν εὕρεσιν τοῦ «τελαμῶνος» λέγει ὅτι ἔκειτο «across the loins of the body and extended in a straight line far to the right of it». Ἐπίσης εἰς τὴν σελίδα 304 γράφει: «at a distance of hardly more than a foot to the right of the body, I found 11 bronze swords». Εἰς τὴν σελίδα 313 ἀναφέρει ὅτι «there was further found to the right of the body... a large drinking cup». Ὅταν γράφῃ λοιπὸν εἰς τὴν σελίδα 302 «I must return to the body of the northern extremity. To its right lay two bronze swords...» προφανῶς σημειώνει ξίφη, τὰ ὁποῖα ἔκειντο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ σκελετοῦ, καθὼς αὐτὸς τὸν ἐβλεπεν ἴσως ἰστάμενος εἰς τοὺς πόδας τοῦ λειψάνου. Τὸ ἐν τῶν δύο ξιφῶν τὰ ὁποῖα ἀνεῦρε μετὰ τοῦ τελαμῶνος πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ λειψάνου εἶναι πληρεῖς, τὸ ἕτερον διατηρεῖται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ⁴. Βεβαίως αἱ πλάκες τὰς ὁποίας ἐξέλαβεν ὡς κοσμούσας τὴν ξυλίνην λαβὴν τοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ διασωθέντος ξίφους δὲν ἀνήκον εἰς αὐτό, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξάγωνον πυξίδα καὶ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ ξίφους δὲν εὐρέθη μετὰ τοῦ λοιποῦ. Τοῦτο φανερῶναι ὅτι τὰ δύο ἐκεῖνα ξίφη ἔκειντο πλησίον τῶν 11 ξιφῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν τεμαχισμένα καὶ κατεστραμμένα σχεδόν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν του· τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ δευτέρου ξίφους θὰ ἦτο μὲ τὰ ἄλλα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ὁ Schliemann δὲν ἐπεχείρησε νὰ συναρμολογήσῃ. Ἐὰν τὰ δύο ξίφη ἔκειντο κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ σκελετοῦ θὰ ἦσαν πρὸ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τάφου καὶ τὰ τεμάχιά των θὰ ἦσαν ὅλα κατὰ χώραν ὅταν εὐρέθησαν. Ἄλλως τε φαίνεται ὅτι τὸ λείψανον εἶχεν ἀποτεθῇ ἀμέσως πρὸ τῆς βορείας

¹ Ἡ προσωπὶς αὕτη, ὑπ' ἀριθμὸν 623, μὲ χαρακτηριστικὰ «non Hellenic», εὐρέθη παραμεμορφωμένη, ὡς ἀναφέρει ὁ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 312 καὶ εἰκῶν ἐν σ. 337, ἐν ᾧ ἐν ἀντιθέσει ἢ ἑτέρα ἐν τῷ τάφῳ προσωπὶς, ὑπ' ἀριθμὸν 624, μὲ «features altogether Hellenic», διετηρεῖτο θαυμασίως. Κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρώτης προσωπίδος ἴσως ἐγίνε σχετικὴ παραμόρφωσις.

² G. KARO, Die Schachtgräber von Mykenai,

1930, πίν. LI ἀρ. 623 καὶ πίν. XLIX No 259. Παρ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ εὐρὺ μέτωπον τὸ πρόσωπον ἔχει ὁμοειδὲς σχῆμα καὶ οὐχὶ σφαίρας πεπιεσμένης κατὰ τὸν κάθετον ἄξονα.

³ KARO, ἔ. ἀ. σ. 121, No 623.

⁴ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. No 460, σσ. 302-303. Σημειωτέον ὅτι ὁρίζει τὴν θέσιν τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων «on the right of the sword».

πλευρᾶς, «at the north extremity» τοῦ τάφου, πρὸ τῆς ὁποίας δὲν ἀφέθη πολὺς χῶρος καὶ ὅλα τὰ κτερίσματά του ἐτέθησαν πέραν τῶν ποδῶν του καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ πτώματος. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ λείψανον τῆς νοτίας πλευρᾶς, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 3· ὅλα τὰ κτερίσματά του εἶχον ἀποτεθῆ πέραν τῶν ποδῶν του καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ πτώματος. Οὐδὲν ἀναφέρεται ὡς κείμενον κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τάφου. Κατὰ ταῦτα γίνεται προφανὲς ὅτι οὐδὲν ξίφος εὐρέθη κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ χειρὸς τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ. Τὰ εὐρεθέντα κεῖνται πρὸς τὰ δεξιὰ του, πέραν τῆς ἀριστερᾶς του πλευρᾶς καὶ χειρὸς, καὶ ἀνήκουν εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 1 σκελετόν, ὁ ὁποῖος ἐτέθη εἰς τὸ μέσον τοῦ τάφου.

Εἰς τὸν Κύκλον Β διεπιστώθη ὅτι τὰ ξίφη ἐτίθεντο κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ χειρὸς τοῦ νεκροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον, μεταξὺ δ' αὐτῶν συνήθως κατέθετον ἐγγχειρίδια καὶ μαχαίρας. Οὕτως, εἰς τοὺς τάφους Γ, Ζ, Ι, Ν εὐρέθησαν ξίφη κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς χειρὸς τῶν σκελετῶν¹. Ὡς εἶδομεν, οὐδὲν ξίφος εὐρέθη κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ χειρὸς τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ, τὰ πρὸς τὰ δεξιὰ του εὐρεθέντα ἀνήκουν εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν V - 1 νεκρόν. Τὰ ἄλλα ξίφη, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον ἀνήκουν εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν V - 3 νεκρόν, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν κτερισμάτων ἀποδεικνύεται ὁ σπουδαιότερος τοῦ τάφου. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ «τεταριχευμένος» νεκρὸς (ὁ ὑπ' ἀριθμὸν V - 2) δὲν εἶχε ξίφη.

Ἄλλ' ἀναφέρει ὁ Schliemann ὅτι ἐπὶ τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ ἀνεκάλυψε πλήρως διασωζόμενον «breastplate», «θώρακα». Ὁ θώραξ βεβαίως ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἄνδρα. Γεννᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα: τὸ φύλλον χρυσοῦ, τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψεν ὁ τυχηρὸς ἐρευνητὴς εἶναι ὄντως θώραξ; Τὸ φύλλον αὐτό, κατὰ τὸν Karo, ἔχει μῆκος 0.402 μ.² (κατὰ τὸν Schliemann 15 ³/₅"). Τὸ πλάτος τοῦ σκελετοῦ κατὰ τὸ στήθος, ὡς δίδεται ὑπὸ τοῦ Schliemann, ἦτο 15". Κατ' ἀκολουθίαν τὸ φύλλον χρυσοῦ μόλις θὰ ἐκάλυπτε τὸ στήθος, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται πολὺ στενὸν δι' ἄνδρα. Διὰ τοῦτο, ἴσως, ὁ συνάδελφος κ. Σπ. Μαρινᾶτος τὸ χρυσοῦν αὐτὸ φύλλον ἀπεκάλεσεν «ἐπιστήθιον»³. Ὁ «θώραξ» ἢ τὸ ἐπιστήθιον, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὸ στήθος τοῦ λειψάνου, τοῦ ταφέντος εἰς τὸ νότιον τμήμα ἔχει μῆκος 0.53 μ., ἀρκετὸν διὰ νὰ καλύψῃ τὸ στήθος ἀνδρός. Ἀλλὰ τὸ χρυσοῦν φύλλον τὸ ἀνήκον εἰς τὸν «τεταριχευμένον» νεκρόν δὲν εἶναι μοναδικόν. Παρόμοιον φύλλον χρυσοῦ, μήκους 0.49 μ., εὐρέθη εἰς τὸν τάφον IV⁴, ὁ ὁποῖος περιεῖχε 5 σκελετοὺς. Ἐκ τούτων οἱ δύο (ὑπ' ἀριθμὸν IV - 1 καὶ IV - 2, εἰκ. 3) προφανῶς ἀνδρικοί, διότι ἔφερον ἀνδρικὰς προσωπίδας, ἔκειντο εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς εὐρέθησαν εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τάφου καὶ ἔκειντο ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς (ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3, 4, 5 εἰκ. 3).

Ὁ εἰς ἐκ τῶν εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τάφου εὐρεθέντων τριῶν σκελετῶν ἔφερεν ἀνδρικήν προσωπίδα. Ἀνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐτέρου εὐρέθη τὸ ὑπὸ μορφὴν κεφα-

¹ G. E. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, εἰκ. 46, 67, 70. Τὸ αὐτὸ παρατήρησεν ὁ συνάδελφος κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ εἰς τὸν τάφον τοῦ Μυρσινοχωρίου, ΠΑΕ 1956, σ. 204.

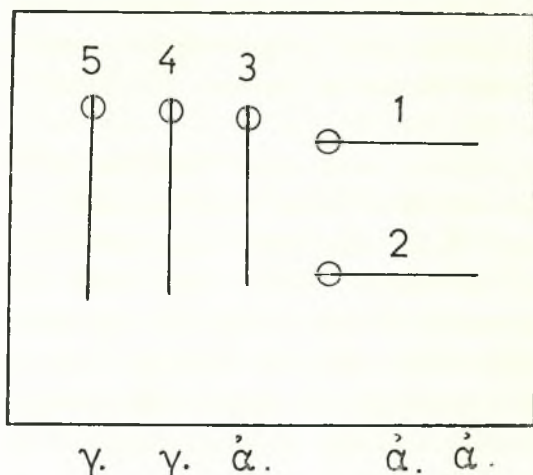
² KARO, ἔ. ἀ. σ. 122, πίν. LIV, ἀρ. 626 καὶ

πίν. LIV, ἀρ. 625. SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 300 καὶ 296.

³ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ καὶ MAX HIRMER, *Κρήτη καὶ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς*, εἰκ. 168.

⁴ KARO, ἔ. ἀ. πίν. LIV ἀρ. 252 καὶ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 228.

λῆς λέοντος χρυσοῦν ρυτόν. Πλησίον τῆς κεφαλῆς τοῦ τρίτου εὐρέθη ὡραιότατον διάδημα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὸς τοῦλάχιστον ὁ σκελετὸς ἀνήκεν εἰς γυναῖκα¹. Ἐὰν ὑποτεθῇ πρὸς στιγμήν ὅτι ὁ εἰς γυναῖκα ἀνήκων σκελετὸς αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 5 τοῦ σκαριφήματος τῆς εἰκόνης 3, τοῦ δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Schuchhardt, παραμένουν πρὸς μελέτην οἱ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3 καὶ IV - 4 σκελετοί. Ὁ

Εἰκ. 3. Σκαρίφημα δηλοῦν τὴν θέσιν τῶν σκελετῶν τοῦ τάφου IV. γ = γυναῖκες α = ἄνδρες

εἰς τούτων (ὁ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3) ἔφερε τὴν προσωπίδα καὶ ἄνωθεν τοῦ κρανίου τοῦ ἐτέρου (τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 4) εὐρέθη ἡ λεοντοκεφαλὴ ὑπ' ἀριθμὸν 273. Ὁ Schliemann ἀναφέρει ὅτι «the two bodies... whose faces were covered with gold masks had also their breasts covered with large golden breastplates. The one is of massive gold but without ornamentation; the other is of a much thinner gold plate, and decorated»².

Ὁ ἀκόσμητος «θώραξ» ἦτο φύλλον χρυσοῦ ὁμοιότατον πρὸς τὸ εὐρεθὲν εἰς τὸν τάφον V καὶ μόνον κατὰ 0.088 μ. μεγαλύτερον. Εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν «θω-

ράκων» δὲν ἀναφέρεται τίς τούτων εὐρέθη ἄνωθεν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3 καὶ τίς ἄνωθεν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 4 σκελετοῦ. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ πειστικότητα ὅτι ὁ κεκοσμημένος «θώραξ» εὐρέθη πλησίον τῶν ὀστέων τοῦ σκελετοῦ μὲ τὴν ἀνδρικήν προσωπίδα, τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3 σκελετοῦ. Διότι ἤδη ὑπὸ τοῦ Schuchhardt ἀπεδείχθη³ ὅτι τὸ κεκοσμημένον φύλλον χρυσοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 229 δὲν ἦτο «θώραξ» ἀλλὰ μεγαλοπρεπὲς χρυσοῦν διάδημα, τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶχεν ἐκφύγει τῆς ἀρχικῆς του θέσεως. Διὰ τὸ ὅμως ὁ Schliemann, ὁ ὁποῖος εἶχε προηγουμένως ἀνακαλύψει τὸ λαμπρὸν διάδημα τοῦ τάφου III καὶ τόσα ἄλλα χρυσᾶ «στέμματα», ἀκόμη καὶ τὸ ὡραῖον διάδημα τοῦ τάφου IV (ἀρ. 230), καὶ ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλῶς τὴν μορφήν καὶ τὸν κόσμον τῶν στεμμάτων, συνεπέρανεν ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 229 κτέρισμα τοῦ τάφου IV ἦτο «θώραξ»; Προφανῶς διότι τὸ ἀνεῦρε πλησίον τῶν ὀστέων τοῦ σκελετοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὴν ἀνδρικήν προσωπίδα (τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV - 3) καὶ συνεπέρανεν ὅτι τὸ πολυτιμον ἐκεῖνο κτέρισμα ἀνήκεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον. Ἀλλά, θὰ ἐσκέφθη, ἦτο ἀδύνατον διάδημα νὰ ἀνήκῃ εἰς ἄνδρα. Ἄρα τὸ χρυσοῦν κτέρισμα, τὸ τόσον εὐκόλως ἀναγνωριζόμενον ὡς διάδημα, δὲν θὰ ἦτο διάδημα ἀλλὰ κάτι ἄλλο. Ἐπειδὴ τὸ φύλλον θὰ

¹ KARO, ἔ. ἀ. πίν. CXVII καὶ CXVIII ἀρ. 273 καὶ πίν. XLI ἀρ. 230. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - ΗΚΜΕΡ, ἔ. ἀ. εἰκ. 176.

² SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 228. Σημειώτεον ὅτι ὁ SCHLIEMANN εἰς τὴν σελίδα 222 γράφει ὅτι ἡ χρυσὴ λεοντοκεφαλὴ ὑπ' ἀριθμὸν 273 εὐρέθη «at the head» τοῦ σκελετοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀρχικῶς τὴν ἐξέλαβεν

ὡς κράνος. Εἰς τὴν σ. 228 γράφει «the two bodies... whose faces were covered with gold masks». Τοῦτο εἶναι ἐν δείγμα τῆς εὐκολίας, μὲ τὴν ὁποίαν χαρκτηρίζεται ὁ τόπος εὐρέσεως κτερισμάτων.

³ SCHUCHHARDT, ἔ. ἀ. σσ. 215 - 217. KARO, ἔ. ἀ. πίν. XLI ἀρ. 229.

εὐρέθη πλησίον τῶν ὀστέων τοῦ στήθους καὶ ἐπειδὴ ἦτο κεκοσμημένον κατὰ τρόπον παράλληλον πρὸς τὸν τοῦ «θώρακος» τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-3 σκελετοῦ τοῦ τάφου V ὁ Schliemann κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὸ φύλλον χρυσοῦ τοῦ τάφου IV δὲν ἦτο διάδημα ἀλλὰ «θώραξ». Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ «θώραξ» αὐτὸς εὐρέθη ἄνωθεν τοῦ λειψάνου ὑπ' ἀριθμὸν IV-3, τοῦ σκελετοῦ δηλαδὴ μὲ τὴν ἀνδρικήν προσωπίδα, ὁ ἕτερος ἀκόσμητος «θώραξ» θὰ ἐκάλυπτε τὸ στήθος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV-4 σκελετοῦ, τὸ κρανίον τοῦ ὁποίου ἐπέβλεπεν ἡ χρυσὴ λεοντοκεφαλή. Τὸ διάδημα-θώραξ, στέμμα γυναικός, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνήκει εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν IV-3 σκελετὸν ἀνδρός, οὔτε καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν IV-5 λείψανον, διότι ἐκεῖνο εἶχε τὸ ἰδικόν του διάδημα. Κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν IV-4 λείψανον, τὸ στήθος τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ ἀκοσμήτου φύλλου χρυσοῦ. Ὅταν κατέπεσεν ἡ στέγη, προφανῶς τὸ στέμμα ἐκεῖνο κατωλίσθησε τῆς θέσεώς του καὶ κατέληξε μεταξὺ τῶν ὀστέων τοῦ στήθους τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV-3 νεκροῦ¹. Τὸ κτέρισμα ὑπ' ἀριθμὸν 229, τὸ ὁποῖον ὁ Schliemann ἐξέλαβεν ὡς θώρακα καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο διάδημα, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν IV-4 σκελετὸς τοῦ τάφου IV ἀνῆκεν εἰς γυναῖκα καὶ ὅτι τὸ φύλλον χρυσοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν γυναῖκα ἐκείνην δὲν ἦτο θώραξ ἀλλὰ «ἐπιστήθιον», πολύτιμον κτέρισμα εἰδικῶς ποιηθὲν διὰ τὸ λείψανον γυναικός. Κατὰ τὸν ἴδιον περίπτου τρόπον τὸ στήθος καὶ τὰ ὀστά τῶν παιδίων τῶν κατατεθέντων εἰς τὸν τάφον III ἐκαλύπτοντο ὑπὸ χρυσῶν φύλλων². Καὶ τὸ ὁμοιότατον πρὸς τὸ χρυσοῦν γυναικεῖον ἐπιστήθιον τοῦ τάφου IV φύλλον χρυσοῦ τοῦ τάφου V, τὸ καλύπτει τὸ τεταριχευμένον λείψανον, δὲν ἦτο «θώραξ» ἀλλὰ ἐπιστήθιον κόσμημα, ἰδιάζον εἰς γυναῖκα.

Τὸ μέτωπον τοῦ τεταριχευμένου νεκροῦ, ἀναφέρει ὁ Schliemann, «was ornamented with a plain round leaf of gold, and a still larger one was lying on the right eye»³. Δύο ἀκόμη φύλλα χρυσοῦ, τὸ ἓν μεγαλύτερον τοῦ ἄλλου, εὐρέθησαν εἰς τὸ στήθος κάτωθεν τοῦ «ἐπιστήθιου» καὶ ἀκόμη ἓν κατὰ τὸν μηρόν. Τὰ φύλλα αὐτὰ κατ' αὐτὸν ἀπετέλουν τὰ χρυσᾶ ποικίλματα τοῦ φορέματος τοῦ νεκροῦ· ἀλλὰ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν θέσιν των εἰς τὴν κεφαλὴν ἠναγκάσθη νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ φόρεμα ἐκεῖνο ἐκάλυπτε καὶ τὴν κεφαλὴν. Ἐκ τῆς πρωΐμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἔχομεν πολλὰς παραστάσεις φορεμάτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Τὰ φορέματα αὐτὰ ἀφήνουν ἀκάλυπτον τὴν κεφαλὴν οὐδὲ εἶναι τόσον πλατέα ὥστε νὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνασυρθῶσι καὶ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ χρυσᾶ φύλλα ἐκόσμουσαν σάβανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο ὁ νεκρός. Ἀλλὰ τότε τὰ φύλλα τοῦ χρυσοῦ, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ στήθος, θὰ ἔπρεπε νὰ εὐρεθοῦν ἄνωθεν τοῦ χρυσοῦ ἐπιστήθιου (τοῦ λεγομένου θώρακος) καὶ οὐχὶ ὑπ' αὐτό. Πρὸς τούτοις ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν φύλλων χρυσοῦ δὲν

¹ Τὸ διάδημα ἐξέφυγε τῆς θέσεώς του μὲ πλάγιαν φορὰν, ὡς τὸ στέμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV-5 σκελετοῦ, καὶ κατέληξεν εἰς τὸ στήθος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν IV-3 λειψάνου, ὅταν κατέπεσεν ἡ στέγη τοῦ τάφου. Τοιαύτην πρὸς τὰ πλάγια μετὰθεσιν κοσμημάτων ἐκ λεπτοῦ φύλλου χρυσοῦ ἐβεβαιώσαμεν ἰδίᾳ εἰς τὸν τάφον E (πίν. 9β). Ὁ παραμερισμὸς τοῦ διαδήματος

ὑποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς ἐκ χρυσοῦ λεοντοκεφαλῆς ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ κρανίου, τὸ ὁποῖον ἐπέβλεπεν οὕτως, ὥστε κατ' ἀρχὰς ὁ SCHLIEMANN τὴν ἐξέλαβεν ὡς κράνος (SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 222).

² KARO, ἔ. ἀ. πίν. LIII.

³ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 296.

ἀντιστοιχεί πρὸς τὴν πληθὺν τῶν κοσμημάτων διὰ τῶν ὁποίων ἐφιλοτεχνοῦντο κατὰ κανόνα τὰ φορέματα γυναικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Φαίνεται δ' ἀπίστευτον ὅτι τὸ σάβανον θὰ ἐκοσμεῖτο μὲ 5 μόνον ἐλάσματα, ἐὰν ἐκοσμεῖτο σύμφωνα μὲ μυκηναϊκὰ ἔθιμα. Ἡ ἀνεύρεσις των εἰς διάφορα τοῦ σκελετοῦ μέρη ὑποδεικνύει ὅτι μόνον τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν, τὸ ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν ἐν ᾧ τὰ ἄλλα κατωλίσθησαν τῆς θέσεως ἐκείνης. Ἡ ἀρχικὴ θέσις τῶν δύο τοῦλάχιστον φύλλων — τοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ — ἦτο τὸ μέτωπον. Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο φύλλα τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ στήθος ἐκ τοῦ μετώπου θὰ κατωλίσθησαν, διότι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὅποιον κατέληξαν ἦτο ἐλάχιστη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Schliemann, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ κρανίου ἦτο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὤμων¹. Ὁρθῶς λοιπὸν γράφει ὁ ἀνακαλύψας ὅτι τὰ φύλλα ἐκόσμουσαν τὸ μέτωπον τοῦ νεκροῦ. Περὶ τὸ μέτωπον λοιπὸν εἶχον ἀρχικῶς τεθῆ τὰ τέσσαρα φύλλα χρυσοῦ ἐν εἵδει διαδήματος². Ἀλλὰ διάδημα ἢ διάκοσμος μετώπου ἦτο ξένος εἰς ἄνδρας συνήθης ὅμως εἰς γυναῖκας. Φύλλα χρυσοῦ τεθειμένα ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐν εἵδει διαδήματος εὐρέθησαν εἰς δύο ταφὰς γυναικῶν εἰς τὸν Κύκλον Β. Τὸ μέτωπον τῆς γυναικὸς τῆς ταφείσης εἰς τὸν τάφον Υ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τριῶν φύλλων χρυσοῦ, τὰ ὁποῖα συνεκρατοῦντο ὑπὸ μόλις διατηρουμένης λεπτῆς χαλκῆς ταινίας (πίν. 10α). Εἰς τὸν τάφον Θ τὸ μέτωπον παιδίσκης ἐκοσμεῖτο ὑπὸ χρυσῶν φύλλων σταυροειδῶς διατεταγμένων (πίν. 10β). Καθ' ὅμοιον τρόπον προφανῶς ἦτο κεκοσμημένον καὶ τὸ μέτωπον τοῦ «τεταριχευμένου» λειψάνου. Καὶ τὸ διάδημα αὐτὸ ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ νεκρὸς ἦτο γυνή.

Πλησίον τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ εὐρέθησαν πέντε χρυσαῖ ψῆφοι, σχήματος ἀντιθετικῶς διατεταγμένων ἀετῶν ἢ ἱεράκων (ὑπ' ἀριθμὸν 689), αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς ἀνήκον εἰς περιδέραιον (πίν. 12α)³. Αἱ ψῆφοι αὐταὶ καὶ τὸ περιδέραιον εἶναι χαρακτηριστικαὶ γυναικεῖου διακόσμου καὶ εὐρίσκουν παράλληλα εἰς τὰς ἐκ τοῦ τάφου ΙΙΙ περόνας μὲ κεφαλὰς εἰς μορφὴν πτηνῶν καὶ ζώων, τὰς ἀνηκούσας εἰς γυναῖκας⁴. Εἰς τὸν τάφον Ο, τάφον γυναικὸς, εὐρέθησαν ψῆφοι εἰς μορφὴν πτηνῶν ἱπταμένων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ τάφου V (πίν. 12β). Καὶ αἱ ψῆφοι λοιπὸν αὐταὶ ἐνισχύουν τὸ συμπέρασμά μας.

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ εὐρέθησαν τὰ ὑπολείμματα ἐξαγώνου ξυλίνης πυξίδος, αἱ πλευραὶ τῆς ὁποίας ἐκαλύπτοντο ὑπὸ χρυσῶν πλακῶν θαυμασίως γεγλυμμένων (πίν. 9α). Πιθανώτατα ἡ πυξὶς ἀρχικῶς περιεῖχε τὰς ἐξ ἡλέκτρον ψήφους, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν πλησίον τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V - 3 σκελετοῦ. Ἡ πυξὶς, ὡς καὶ ἕτερον ξύλινον κιβωτίδιον, κεκοσμημένον δι' ἐλέφαντος καὶ παραστάσεων κυνῶν, τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν εὐρέσεως δὲν καθώρισεν ὁ Schliemann⁵, ἰδιάζει εἰς γυναῖκα μᾶλλον ἢ εἰς ἄνδρα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐξ ἡλέκτρον ψῆφοι, προφανῶς ἀποτελοῦσαι

1 SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 296.

2 Καὶ τὸ χρυσοῦν φύλλον, τὸ ὅποιον εὐρέθη περὶ τὴν ὀσφύν, ἦτο δυνατόν νὰ εἶχε κατολισθήσει ἐκ τοῦ μετώπου, ἴσως ὅμως καὶ νὰ ἀνήκεν εἰς τὸν τελαμῶνα.

3 MAPINATOS - HIRMER, ἔ. ἀ. εἰκ. 205 ἄνω. KARO,

ἔ. ἀ. σ. 129, εἰκ. 48.

4 KARO, ἔ. ἀ. πίν. XXVI. MAPINATOS - HIRMER, ἔ. ἀ. εἰκ. 205.

5 SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 332. KARO, ἔ. ἀ. πίν. CXLV ἀρ. 812.

βαρύτιμα περιδέραια, ἀρμόζουν μᾶλλον εἰς γυναῖκα. Αἱ εὐρεθεῖσαι ψῆφοι πλησίον τοῦ σκελετοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-3, ὡς εἶδομεν, ἐτέθησαν ἐκεῖ εἰς σωρὸν ὡς πολύτιμα ἀντικείμενα εἰς ὑστερώτερον χρόνον. Ψῆφοι ἐξ ἡλέκτρου εἰς σωρὸν εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον IV¹. ἄλλαι μὲν τούτων εὐρέθησαν πλησίον σκελετοῦ γυναικὸς ἄλλαι δὲ πλησίον σκελετοῦ ἀνδρός. Ἴσως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὅλαι αἱ ψῆφοι δὲν ἦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέθησαν. Εἰς τὸν τάφον Ο τοῦ Κύκλου Β ὅμως ἐξ ἡλέκτρου ψῆφοι εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θέσιν· ἐκεῖ ἐσχημάτιζον μέγα περιδέραιον (πίν. 11α), τὸ ὁποῖον εὐρέθη μετὰ τῶν ὀστέων τοῦ στήθους γυναικὸς. Ἄν καὶ αἱ ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας παρέχουν αἱ ἐξ ἡλέκτρου ψῆφοι δὲν εἶναι τόσον σαφεῖς καὶ ὀριστικά, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνίοτε φανερώνουν τὴν ὑπαρξίν γυναικὸς μετὰ τῶν ἐν τῷ τάφῳ κατατεθέντων νεκρῶν.

Μετὰ τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων τῆς πυξίδος εὐρέθησαν ἐπίσης μικρὰ ἐξ ὀρείας κρυστάλλου λάγυνος, ἀποτελοῦσα προφανῶς τὴν κεφαλὴν ἀργυρᾶς περόνης, ὡς καὶ μικρὰ ἐξ ὀρείας κρυστάλλου κεφαλὴ καρφίδος². Καὶ τὰ μικρὰ αὐτὰ κοσμήματα ἰδιάζουν εἰς γυναῖκα, μάλιστα δὲ λάγυνος ἐκ χρυσοῦ ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ἐκ τοῦ τάφου V εὐρέθη εἰς τὸν τάφον III, ὁ ὁποῖος περιεῖχεν ἀποκλειστικῶς γυναῖκας καὶ παιδιά.

Περὶ τὰ 340 χρυσᾶ «κομβία»³, 37 χρυσᾶ κυκλικά ἐλάσματα καὶ 21 τεμάχια ἐλασμάτων ὁμοιότατα πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸν τάφον III, τὸν τάφον γυναικῶν, εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον V. Ἡ ὁλότης σχεδὸν τῶν χρυσῶν τούτων ἀντικειμένων ἔκειτο πλησίον τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 σκελετοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἶχον συλλεγῆ καὶ ἀποτεθῆ ἐκεῖ κατὰ τὴν τελευταίαν χρῆσιν τοῦ τάφου. Καὶ τὰ χρυσᾶ αὐτὰ ποικίλματα ἰδιάζουν εἰς γυναῖκας καὶ ὑποδεικνύουν τὴν κατάθεσιν γυναικὸς εἰς τὸν τάφον V.

Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου V εὐρέθησαν 7 μεγάλα χάλκινα δοχεῖα⁴. Προφανῶς τὰ δοχεῖα αὐτὰ ἔκειντο εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τοῦ τάφου, διότι τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα ἦτο κατεῖλημμένον ἀπὸ τὰ 10 ξίφη τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-3 νεκροῦ καὶ ἀπὸ τὰ 60 ξίφη, τὰ ἐγγχειρίδια καὶ τὰς αἰχμὰς ἀκοντίων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν μετὰ τὸ ἐκείνου καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν V-1 σκελετοῦ (ὅρα εἰκ. 2). Τὰ χάλκινα αὐτὰ σκεύη ἦσαν πέραν τῶν ποδῶν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 σκελετοῦ ἴσως δὲ καὶ μόνον πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2, ὁ ὁποῖος ἐτέθη εἰς πολὺ συνεσταλμένην στάσιν, πάντοτε κατὰ τὸν Schliemann, ἴσως διὰ νὰ ἐξοικονομηθῇ ἡ ὥρος διὰ τὰ χάλκινα δοχεῖα. Εἰς δύο ἀκόμη λακκοειδεῖς τάφους εὐρέθησαν χάλκινα δοχεῖα εἰς τὸν τάφον IV τοῦ Κύκλου Α καὶ εἰς τὸν τάφον Ε τοῦ Κύκλου Β⁵. Καὶ εἰς μὲν τὸν τάφον IV εἶχον κατατεθῆ 3 ἄνδρες καὶ 2 γυναῖκες εἰς δὲ τὸν Ε μόνον γυναῖκες. Χάλκινα σκεύη δὲν εὐρέθησαν εἰς τὸν III ὡς καὶ εἰς τοὺς Μ, Ο καὶ Υ τάφους γυναικῶν· εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι χάλκινα σκεύη, ἐξυπηρετοῦντα οἰκιακὰς ἀνάγκας μὲ τὰς ὁποίας ἀσχολοῦνται αἱ γυναῖκες, ἐτίθεντο εἰς τάφους γυναικῶν, ὅπως τὰ ξίφη ἐτίθεντο εἰς τοὺς τάφους ἀνδρῶν, διότι

¹ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 245. Ὁ συνάδελφος κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ἀνεύρεν ὄρμον ἀποτελούμενον ἐκ ψήφων ἐξ ἡλέκτρου εἰς τὴν ἀρχικὴν τοῦ θέσιν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὸ στήθος ἀνδρὸς εἰς τὸν τάφον τοῦ Μυρσινωχωρίου, ΠΑΕ 1956, σ. 204.

² KARO, ἔ. ἀ. πίν. CXXXVI, ἀρ. 830 καὶ 831,

CIII, ἀρ. 83. SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σσ. 299-300, Nos. 456, 457.

³ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 321.

⁴ Αὐτόθι σ. 331. KARO, ἔ. ἀ. πίν. CLIV—CLX.

⁵ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 274 ἐξ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1952, σ. 459. MYLONAS, ἔ. ἀ. εἰκ. 53 καὶ σ. 143.

είναι χαρακτηριστικά τῶν ἀσχολιῶν των. Τὰ χάλκινα σκεύη λοιπὸν προσθέτουν ἀκόμη μίαν πιθανότητα εἰς τὸ ἐξ ἄλλων κτερισμάτων συναχθὲν συμπέρασμα τῆς ταφῆς γυναικὸς εἰς τὸν τάφον V.

Ὡδὸν στρουθοκαμήλου, πεποικιλμένον μὲ μεγάλην δεξιοτεχνίαν, καταλέγεται μεταξὺ τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου¹. Δυστυχῶς ὁ ἀκριβὴς εἰς τὸ δάπεδον χῶρος εἰς τὸν ὁποῖον εὐρέθη δὲν ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ Schliemann, ὁ ἐρευνητὴς ὅμως ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ εὐρέθη «an alabaster stand»². Ἀνάγκην βάσεως εἶχε τὸ φὸν τῆς στρουθοκαμήλου, τὸ ὁποῖον εἶχον μεταμορφώσει εἰς ρυτὸν ἢ εἰς φοειδὲς ἀγγεῖον ἴσως διὰ τὴν ἔνθεσιν μύρων. Εἰς τὸν τάφον οὐδὲν ἄλλο σκεῦος εὐρέθη ἔχον ἀνάγκην βάσεως. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ φὸν στρουθοκαμήλου καὶ τὸ περιεχόμενόν του ἀνήκουν εἰς τὸν «τεταριχευμένον» νεκρόν. Ἐὰν δὲ περιεῖχεν εὐῶδες ἔλαιον ἢ μύρον τι, τότε καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο φανερώνει τὴν ταφὴν γυναικός.

Πολλὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ποτήρια ἀποδίδονται εἰς τὸν «τεταριχευμένον» νεκρόν, ταῦτα ὅμως ἀποτελοῦν συνήθη κτερίσματα ἀφιερωμένα καὶ εἰς ἄνδρας καὶ εἰς γυναῖκας, ὥστε ἡ μαρτυρία των διὰ τὸ φύλον τοῦ νεκροῦ δὲν εἶναι ἀποδεικτική. Ἡ θαυμασία ὅμως ἀργυρᾶ πρόχους ὑπ' ἀριθμὸν 855 (πίν. 13α) καὶ ἐν ἐξ ἀλαβάστρου ὑψίπουν ποτήριον ὑπ' ἀριθμὸν 854 (πίν. 13β) εὐρέθησαν πλησίον τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ. Ὁμοῖον ποτήριον ὑπ' ἀριθμὸν 800, καίτοι μικρότερον εἰς ὕψος, εὐρέθη εἰς τὸν τάφον IV τὸν περικλείοντα καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, εἰκονίζεται δὲ εἰς τὸν θαυμαστὸν δακτύλιον τῆς Τίρυνθος³ (πίν. 11β) εἰς τὰς χεῖρας γυναικείας θεότητος.

Ἡ ἀργυρᾶ πρόχους μὲ τὸν λυγηρὸν κορμόν της καὶ τὴν ὠραιότητα καὶ λεπτοτάτην διακόσμησίν της ἀκόμη καὶ τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ποτήριον νομίζω ὅτι ἀρμόζουν περισσότερον εἰς γυναῖκα. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 130), τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγεῖον τὸ εὐρεθὲν πλησίον τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 νεκροῦ ἀρχικῶς θὰ εἶχεν ἀποτεθῇ ὡς κτέρισμα τοῦ «τεταριχευμένου» λειψάνου. Κατ' ἀκολουθίαν εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πλησίον τοῦ «τεταριχευμένου» νεκροῦ θὰ εἶχον ἀποτεθῇ ὅλα τὰ ἐξ ἀλαβάστρου ἀντικείμενα, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸν τάφον, ἥτοι τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ποτήριον, τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγεῖον καὶ ἡ ἐξ ἀλαβάστρου βάσις ἢ ὑποβαστάζουσα τὸ φὸν στρουθοκαμήλου.

Ἐκτὸς τῶν ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ὁ τόπος εὐρέσεως δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀσφαλῶς ἢ κατὰ προσέγγισιν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, τῶν ὁποίων ἡ ἐν τῷ δαπέδῳ θέσις παραμένει ἀκαθόριστος. Τὰ σπουδαιότερα τούτων εἶναι τὰ ἐγχειρίδια μὲ τὴν θαυμαστὴν ἐμπέστον διακόσμησιν χρυσοῦ. Πρὸ χρόνων ὁ Τσουντας καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὁ συνάδελφος κ. Μαρινᾶτος διεπίστωσαν τὴν ἐναπόθεσιν τοιούτων ἐγχειριδίων εἰς τάφους

¹ KARO, ἔ. ἀ. πίν. CXLI/II. Κελύφη φῶς στρουθοκαμήλου εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸν τάφον IV (KARO, σ. 114, No 552, πίν. CXLI/II).

² SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 300. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι καὶ εἰς τὸν τάφον IV, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρέθη φὸν στρουθοκαμήλου, εὐρέθη ἐπίσης καὶ βάσις

ἐξ ἀλαβάστρου.

³ KARO, ἔ. ἀ. πίν. CXXXIV ἀρ. 855, πίν. CXXXVIII, ἀρ. 854 καὶ 600 ἐκ τοῦ τάφου IV. MARINATOS - HIRMER, ἔ. ἀ. εἰκ. 207 ἄνω διὰ τὸν δακτύλιον τῆς Τίρυνθος.

γυναικῶν¹. Ἡ εὕρεσις πολυποικίλων ἐγγχειριδίων καὶ πάλιν ὑποδεικνύει τὴν ταφὴν γυναικὸς εἰς τὸν τάφον V.

Εἶναι καιρὸς νὰ συγκεντρώσωμεν τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια ὑποβάλλουν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ «τεταριχευμένον» λείψανον τοῦ τάφου V ἀνήκεν εἰς γυναῖκα. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) ἡ προσώπις, 2) ἡ ἔλλειψις ξιφῶν, τὰ ὅποια νὰ δύνανται ἀσφαλῶς νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸ λείψανον, 3) τὰ χρυσᾶ διακοσμητικὰ τοῦ μετώπου φύλλα, 4) τὸ χρυσοῦν ἐπιστήθιον κτέρισμα, 5) τὸ χρυσοῦν περιδέρειον τῶν διπλῶν ἱερᾶκων ἢ ἀετῶν, 6) ἡ πολυποικίλος ἐξάγωνος πυξίς, 7) τὰ πολυπληθῆ χρυσᾶ κομβία καὶ ἐλάσματα, 8) αἱ δύο καρφίδες με κεφαλὴν ἐξ ὀρείας χρυστάλλου, 9) τὰ ἐγγχειρίδια με ἐμπέστον διακόσμησιν χρυσοῦ, 10) αἱ ἐξ ἡλέκτρου ψῆφοι, 11) τὰ ἐκ χαλκοῦ σκεύη καὶ 12) τὸ ἐξ ἀλαβάστρου ἀγγεῖον καὶ τὸ ὄν στρουθοκαμήλου, ἐὰν ἀρχικῶς περιεῖχον εὐώδη ἔλαια καὶ μύρα. Τὰ πολυπληθῆ αὐτὰ στοιχεῖα ἀποδεικνύουν, νομίζω, ὅτι τὸ «τεταριχευμένον» λείψανον ἀνήκεν εἰς γυναῖκα καὶ ὅτι εἰς τὸν τάφον V κατετέθησαν δύο ἄνδρες καὶ μία γυνή.

Κατὰ τὸν Schliemann, τρεῖς στήλαι με ἀναγλύφους παραστάσεις ἱπποδρομιῶν καὶ σπειρῶν εὐρέθησαν ἄνωθεν τοῦ τάφου καὶ βεβαίως αἱ στήλαι ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς τρεῖς νεκροὺς τοῦ τάφου². Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας παρέχει ὁ ἀνακαλύψας διὰ τὰς στήλας ἐν γένει, εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφραστοῦν ἀμφιβολίαι. Ὁ Schliemann, π.χ., ὑποθέτει ὅτι αἱ στήλαι ἦσαν ἐμπεπηγμέναι εἰς τὸ ἔδαφος, ὅτι δὲν ἦσαν ἐδραιωμέναι εἰς βάσεις. Αἱ στήλαι τοῦ Κύκλου B ἦσαν ἐδραιωμέναι εἰς λιθίνας βάσεις, ἀκόμη δὲ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ μετὰ τὰς στήλας τοῦ Κύκλου A. Διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος παρετήρησεν ὅτι αἱ δύο στήλαι τοῦ τάφου III ἦσαν «extremely well fastened by square blocks, so that they could not be got out without great efforts»³. Προφανῶς αἱ στήλαι ἐκεῖναι ἦσαν ἐδραιωμέναι εἰς λιθίνην βάσιν με ἐγκοπήν. Πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ Κύκλου A εἶναι ἐγκατεσπαρμένα πολλὰ τεμάχια βάσεων⁴, ὑποδεικνύοντα τὴν πιθανότητα τῆς στερεώσεως τοῦλάχιστον πολλῶν στηλῶν καὶ τοῦ Κύκλου A εἰς λιθίνας βάσεις. Ἴσως αἱ στήλαι ἐξήχθησαν τῶν βάσεων των καὶ ἐστερεώθησαν εἰς τὸ ἔδαφος κατὰ τὸν ἐξωραϊσμόν καὶ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου τοῦ κύκλου εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς B χρόνους. Ἀλλὰ τότε εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τὰς ἐκ νέου τοποθετήσεις των ἐγένοντο ἀλλαγὰι καὶ λάθη⁵. Πρὸς τοῦτοις δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ πιθανότης συγχύσεως σημειώσεων καὶ πληροφοριῶν ἐκ μέρους τοῦ Schliemann. Οὕτω ὁ ἀνασκαφεὺς ἐκεῖνος ἀναφέρει ὅτι ἄνωθεν τοῦ τάφου II ἀνεῦρε δύο στήλας, ἐξ ὧν ἡ μία (ὑπ' ἀριθμὸν 1430) ἔφερε παρὰστασιν ταινιῶν καὶ ἡ ἄλλη ἦτο ἀκόσμητος. Εἰς βαθύτερον στρώμα, ὑπεράνω τοῦ ἰδίου πάλιν τάφου, ἀνεῦρεν ἀκόμη δύο ἀκόσμητους στήλας. Καὶ ὅμως ὁ τάφος ἐκεῖνος περιεῖχεν ἓνα καὶ μόνον σκελετόν. Νομίζω ὅτι ἐπὶ τῶν στηλῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ στηριχθῶσιν ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς

¹ Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμός, 1897, σ. 184. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1956, σ. 205.

² KARO, ἔ.ἀ. πίν. V, VI καὶ VII, ἀρ. 1427, 1428, 1429.

³ SCHLIEMANN, ἔ.ἀ. σ. 161. Διὰ τὰς στήλας τοῦ

τάφου III ὅρα σ. 291.

⁴ ΙΩ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1955, σ. 225 κέ.

⁵ Ὅρα καὶ ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ εἰς Γέρας Κεραμοπούλου, σ. 75 κέ.

προτεινομένης γνώμης ἡμῶν, διότι αἱ πληροφορίες τῶν συνθηκῶν τῆς εὐρέσεώς των δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβεῖς.

Εἰς βαθύτερον τῶν στηλῶν τοῦ τάφου V στρώμα καὶ κάτωθεν αὐτῶν εὐρέθη περίεργον καὶ μοναδικὸν συγκρότημα λίθων. «At a depth of 3' 3" below the place where the tombstones had stood», ἀναφέρει ὁ Schliemann, «I found a curious sort of monument, consisting of two long and narrow slabs 5' long 7" thick and 12" broad, lying one upon the other, and at their south end a smaller slab 2' 1/2 long in an oblique position», καὶ ὑποθέτει ὅτι τὸ λίθινον αὐτὸ συγκρότημα ἐχρησίμευεν ὡς βάσις διὰ τὰς στήλας¹. Οἱ λίθοι ὅμως αὐτοὶ δὲν φέρουν τὴν συνήθη ἐγκοπὴν, ὡς θὰ ἔπρεπε ἐὰν ὄντως ἐχρησίμευον ὡς βάσεις. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀνήκον εἰς τὴν στέγην τοῦ τάφου, διότι εἶναι πολὺ βαρεῖς καὶ μεγάλων διαστάσεων. Θὰ ἀπετέλουν ἴσως ἐπιτάφιον μνημεῖον, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ παρουσία των ἄνωθεν τοῦ τάφου. Τὸ μνημεῖον αὐτὸ εἶναι μοναδικὸν καὶ τελείως διάφορον τῶν ἐπιταφίων στηλῶν, τὰς ὁποίας οἱ μυκηναῖοι κατὰ κανόνα ἵδρουν ἄνωθεν τῶν λακκοειδῶν τάφων. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν μοναδικὸν ἐπιτάφιον μνημεῖον ἄνωθεν τάφου, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρέθη μοναδικὸν παράδειγμα ταριχεύσεως.

Ὁ ἔλεγχος τῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ὁ Schliemann ἐπιτρέπει, νομίζω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὸν τάφον V κατετέθησαν 2 ἄνδρες καὶ 1 γυνή. Βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων ξένων πρὸς τὰ μυκηναϊκὰ στοιχείων δυνάμεθα νὰ προβῶμεν ἔτι περαιτέρω καὶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν ἦτο μυκηναία. Τὰ ξένα αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Ἡ ταριχευσις τοῦ λειψάνου· αὕτη εἶναι ἐντελὲς ξένη πρὸς τὰ ἐλλαδικὰ ἔθιμα, ἀλλὰ συνήθης εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὡς γνωστόν, οὐδεμία ἄλλη περίπτωσις ταριχεύσεως εὐρέθη εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἑλλάδα. 2) Τὸ φόν στρουθοκαμήλου θὰ εἰσῆχθη ἀπὸ Νότου καὶ προφανῶς ἐξ Αἰγύπτου, μετὰ τῆς ὁποίας οἱ μυκηναῖοι ἦσαν ἐν ἐπικοινωνίᾳ κατὰ τὸν 16^{ον} π. Χ. αἰῶνα. 3) Ἡ ἐπὶ τοῦ πολυποικίλου ἐγχειριδίου ὑπ' ἀριθμὸν 765 σκηνὴ κυνηγίου, ἡ ὁποία ἐκτυλίσσεται εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Νείλου τὰς καταφύτους μὲ παπύρους εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὴ. Σκηναὶ κυνηγίου ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Αἰγύπτου. 4) Τὸ ξύλινον κιβωτίδιον μὲ παραστάσεις κυνῶν, τὸ ξύλον τοῦ ὁποίου, ὡς ὁ ἀείμνηστος Axel Persson ἀπέδειξε πρὸ ἐτῶν, προέρχεται ἐξ Αἰγύπτου². 5) Ἐὰν ὄντως τὸ ἐξ ἀλαβάστρου μετὰ προχοῆς ἄγγειον καὶ τὸ φόν στρουθοκαμήλου περιεῖχον μύρα, ὡς ὑπέθεσα, τότε εἰς αὐτὰ ἔχομεν καὶ ἄλλο ξένον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινότατον εἰς Αἴγυπτον. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ φανερόνουν, νομίζω, ὅτι ἡ «τεταριχευμένη» νεκρὰ ἦτο Αἰγυπτία. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ λειψάνου της, πλουσίως κεκοσμημένου καὶ ἐκτερισμένου, εἰς βασιλικὸν τάφον τῶν Μυκηναίων δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μόνον ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ Αἰγυπτία ἐκείνη ἦλθεν εἰς τὰς Μυκήνας ὡς πολύφερνος νύμφη καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου της ὡς σύζυγος τοῦ ἄρχοντος τῶν Μυκηναίων, ἴσως τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 νεκροῦ τοῦ τάφου IV, τοῦ κατεθέντος μὲ τὴν προσωπίδα τὴν λεγομένην τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μετὰ τὸν σχετικῶς πρόω-

¹ SCHLIEMANN, ἔ. ἀ. σ. 151.

Midea, 1942, σ. 179 κέ. καὶ SCHWEITZER, Hunde

² A. W. PERSSON, New Tombs at Dendra Near auf dem Dach, AM 1930, σ. 107 κέ.

ρον θάνατον τῆς Αἰγυπτίας ὁ ἄρχων σύζυγός της τὴν ἔθαψε κατὰ τὸν Αἰγυπτιακὸν τρόπον: ἐταρίχευσε τὸ πτώμά της, ὥς κτερίσματα κατέθεσε ἐκτὸς ἄλλων καὶ μερικὰ ἀντικείμενα τὰ ὅποια εἶχον σχέσιν μὲ τὴν μακρινὴν της πατρίδα καὶ ἄνωθεν τοῦ τάφου ἀνήγειρε μνημεῖον τελείως διάφορον τῶν ὑπὸ τῶν μυκηναίων ἰδρυομένων στηλῶν¹.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

S U M M A R Y

The contents of Grave V of Circle A (Schliemann's Grave I) can now be understood much better with the help of the evidence obtained from the excavation of Grave Circle B. It can now be proved that the grave was roofed in the typical early Mycenaean manner of beams supporting schist slabs covered with plesia. The order of burial of the three bodies found in the grave can now be determined: First was buried the person in the center (No. 1), then the «embalmed» body (No. 2) and finally the man who was laid to rest with a gold mask, now known as the «mask of Agamemnon» (No. 3). It seems that in the course of the final burial some of the gold objects and amber beads belonging to No. 2 were collected, placed in a vase of alabaster, and laid next to No. 3. Other gold objects were carried away by the relatives participating in the funeral and some of these were dropped accidentally in the soil with which the grave was filled; and there they were discovered.

It is generally agreed that the three skeletons found in Grave V belonged to men. It is suggested in this study that two men and one woman were buried in Grave V. The «embalmed» body belonged to a woman. The suggestion is based on the following elements: 1) The mask without a moustache and so different from the others; 2) No swords can definitely be attributed to the «embalmed» body; 3) Gold leafs decorated the forehead, a custom indicating a woman as proved by the bodies of Graves Y and E; 4) The sheet of gold, called by Schliemann «breastplate» but proved by the example of Grave IV to be a kterisma belonging to women; 5) The gold necklace of double hawks or «eagles»; 6) The wooden hexagonal pyxis with sides covered by gold plate, originally containing necklaces formed of amber beads; 7) The many gold «buttons» and «gold plate» similar to those found in Grave III, a grave of women and children; 8) The two pins with rock crystal heads; 9) The dagger with inlaid decoration; 10) The beads of amber; 11) The pots made of cop-

¹ Εἰς τὸ Ἑθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἀπόκειται ἑλλειψοειδὲς τεμάχιον χώματος, 1.30 × 0.70 μ., περικλειόμενον εἰς πλαίσιον ἐκ γύψου. Προφανῶς περιλαμβάνει τὰ ὑπολείμματα τοῦ «τεταριχευμένου» λειψάνου, τὸ ὅποτον ὁ Schliemann ἀπέκοψε τῆς θέσεώς του καὶ ἐφύλαξε. Κατόπιν τῆς ἀδείας, τὴν ὁποίαν εὐγενῶς μοι ἐχορήγησεν ὁ Γενικὸς

Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων συνάδελφος κ. Σπ. Μαρινάτος καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου κ. Β. Καλλιπολίτης, ἐλπίζω ὅτι ἐντὸς τῶν ἡμερῶν θὰ ἐρευνήσω τὸ κατάλοιπον τοῦτο διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἂν ἀκόμη διασώζη ἵχνη τῶν ὧσων ἀναφέρει ὁ Schliemann. Ἦδη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ χώματος διακρίνονται εὐάριθμοι ψηφίδες ἐξ ἡλέκτρου

per; 12) The vase of alabaster and the ostrich egg rhyton which perhaps contained perfumed oil originally. All these elements point out the fact that the «embalmed» body belonged to a woman and so the Vth Grave contained two men and one woman.

The three decorated stelai with chariot races, reported to have been found above the grave, cannot be brought forth against this suggestion because the report of the conditions under which stelai were found cannot be completely accurate. For example, it is stated that the stelai were inserted in the earth and were not set on a stone base. But all the stelai of Grave Circle B were secured in characteristic stone bases, a good many of which are even now scattered around the area of Grave Circle A. Even Schliemann reported that the two stelai over Grave III were inserted in stone bases. Again we have to remember that the stelai were reset in the 13th century B.C. Noteworthy are three blocks of stone found over the grave and illustrated by Schliemann. These are too heavy to have been used for the construction of the roof; they must have formed part or the whole of a funeral monument since they were found over the grave. It is a unique structure found over a grave in which a unique example of «embalming» was discovered.

We can go beyond the assignment of the «embalmed» body to a woman and suggest that the woman was an Egyptian. Because in this grave we find the following typical Egyptian elements: 1) the embalming; 2) the ostrich egg rhyton that must have been imported from Egypt with which Mycenae was in communication at the time; 3) the Nilotic scene on the inlaid dagger; 4) the wooden box embellished with ivory and the representation of dogs, proved by Persson to have been imported from Egypt; 5) if the alabaster vase and the ostrich egg rhyton originally contained perfumed oil, this would indicate a custom very common in Egypt.

Perhaps the Egyptian woman was brought as his wife by the ruler of Mycenae and when she died he buried her in accordance with Egyptian custom. And so he embalmed her body, and placed among her *kterismata* objects that came from or were related to her distant homeland.

In the National Archaeological Museum of Athens is kept an elliptical structure of earth, 1.30×0.70 m., framed in plaster of Paris. Evidently it contains the remnants of the «embalmed» body which Schliemann was able to remove from the grave and to preserve. After the kind permission which the General Inspector of Antiquities Professor Spyridon Marinatos kindly granted me and with the kind consent of the Director of the Museum Dr. B. Kallipolites, I intend to examine this interesting relic and find out whether it has preserved some traces of what Schliemann found. Already in its surface can be seen a number of beads of amber.

G. E. M.

α. Προσωπίς ὑπ' ἀριθ. 623 ἐκ τοῦ τάφου V.

β. Προσωπίδες: ὑπ' ἀριθ. 259 ἐκ τοῦ τάφου IV (ἀριστερά) καὶ ὑπ' ἀριθ. 624 ἐκ τοῦ τάφου V (δεξιά).

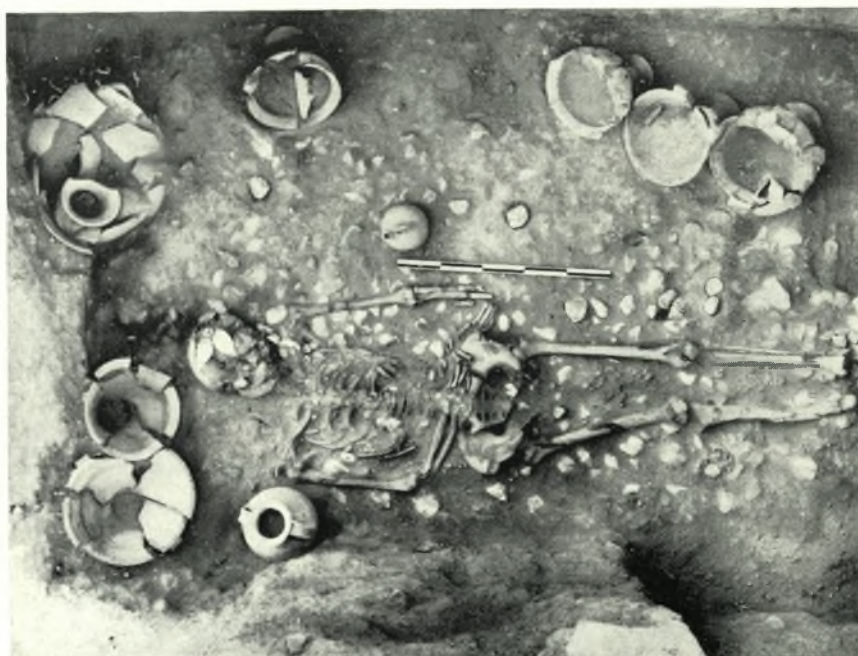
α. Ἑξάγωνος πυξίς, ὑπ' ἀριθ. 808-811, ἐκ τοῦ τάφου V.

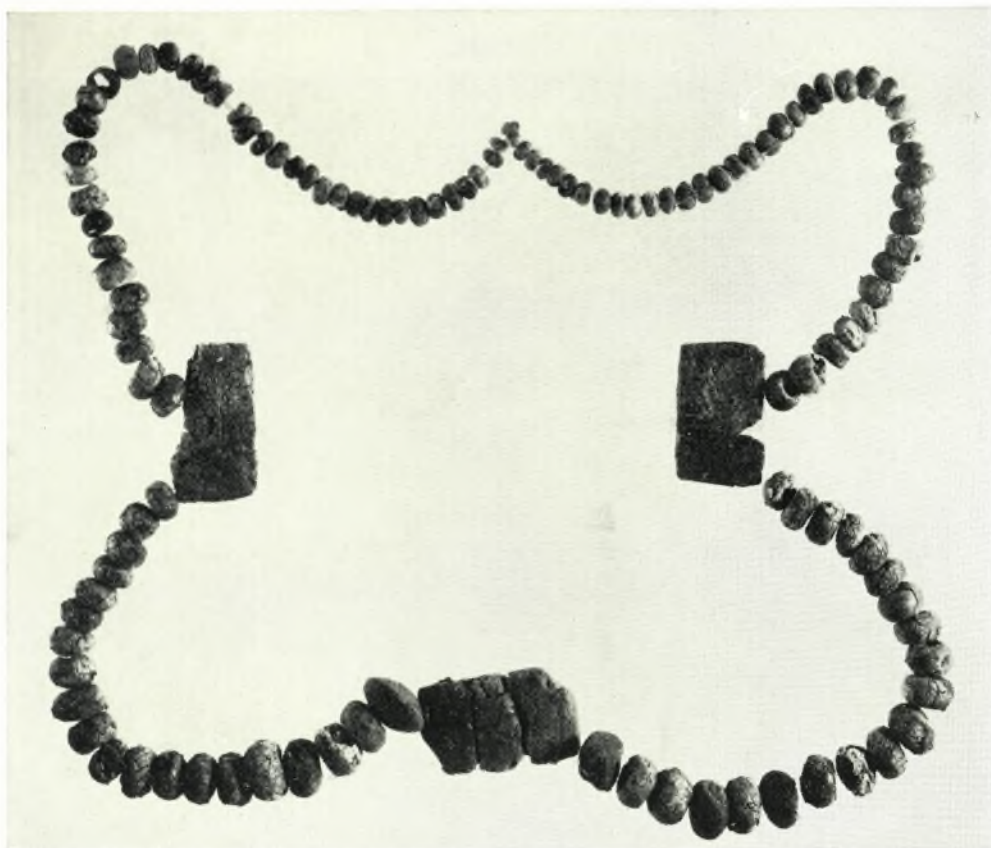
β. Περιεχόμενον τοῦ τάφου E.

β. Περιεχόμενον του τάφου Θ.

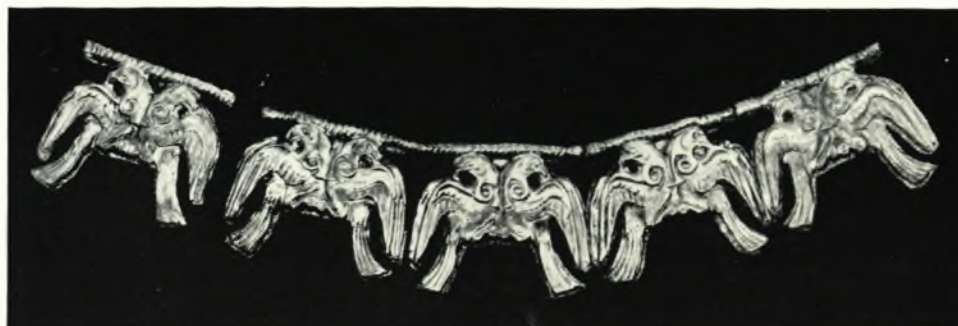
α. Περιεχόμενον του τάφου Υ.

α. Ψήφοι ἐξ ἠλέκτρου ἐκ τοῦ τάφου Ο.

β. Ὁ δακτύλιος τῆς Τίρυνθος.

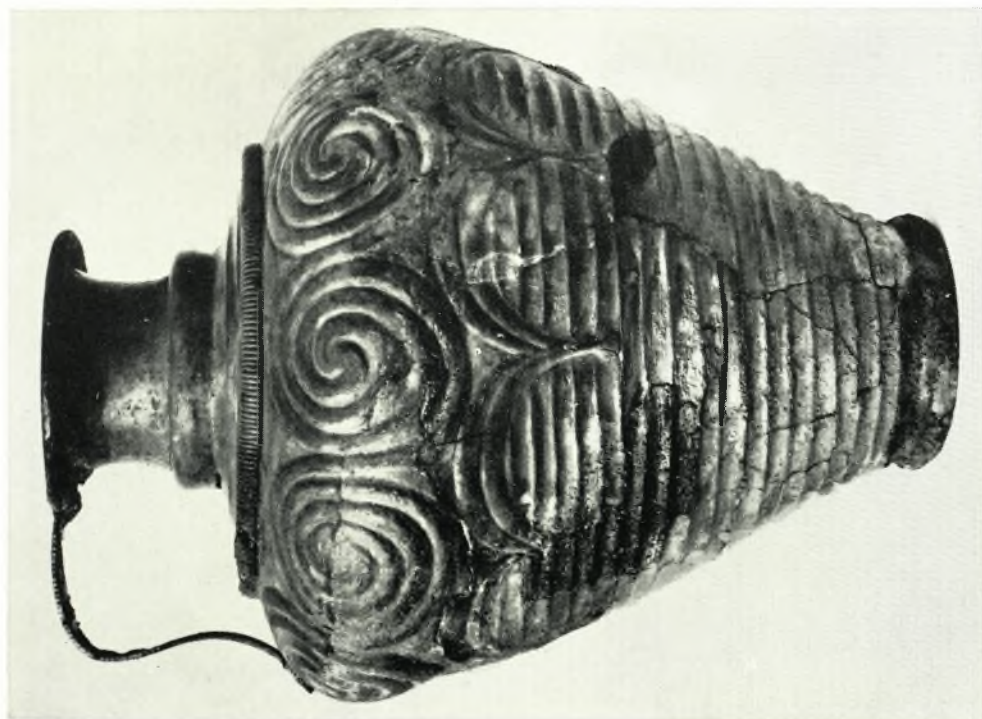
α. Ψήφοι περιδεραίου ἐκ τοῦ τάφου V.

β. Χρυσαῖ ψήφοι ἐκ τοῦ τάφου O.

β. Ποτήριον ἐξ ἀλαβάστρου ἐκ τοῦ τάφου V.

α. Ἀγγυὰ πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ τάφου V.